

«ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԲՈԼՈՐԻ ՀԱՄԱՐ» ԾՐԱԳԻՐԸ ՈՐՊԵՍ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿ ԵՎ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑ

ՔՆԱՐԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ՝ , ՍԱԹԵՆԻԿ ՄԿՐՏՉՅԱՆ՝
Երևանի պետական համալսարան

Սույն հոդվածում դիտարկվում են «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի նշանակությունն ու արժեքը որպես այլընտրանքային իրավաբանական կրթության ձևաչափ և հասարակության իրավագիտակցության բարձրացման արդյունավետ միջոց: Հեղինակները վերլուծում են այլընտրանքային կրթության առաջացման պատմական ուղին, դրա առանձնահատկություններն ու կիրառման մեթոդները՝ ընդգծելով դրանց համադրումը իրավաբանական կլինիկական կրթության մոդելի հետ:

Հոդվածում խորությամբ լուսաբանվում է ծրագրի երկկողմ ազդեցությունը. մի կողմից՝ այն ուսանողներին ապահովում է գործնական հմտությունների ձևավորման հարթակ, մյուս կողմից՝ նպաստում է իրավական իրազեկվածության բարձրացմանը այն սոցիալական խմբերում, որոնք չունեն մասնագիտական իրավաբանական կրթություն:

Տեսական հիմնավորումներին զուգահեռ՝ ներկայացված են նաև գործնական դիտարկումներ, որոնց հիման վրա հեղինակները եզրակացնում են, որ «Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես նորարարական կրթական

* **Քնարիկ Վարդանյան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի տնօրեն
Кнарйк Варданян – кандидат юридических наук, доцент кафедры европейского и международного права ЕГУ, директор юридической клиники ЕГУ

Knarik Vardanyan – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor at the Chair of European and International Law, Head of the YSU Legal clinic

Էլ. փոստ՝ knarikvardanyan@ysu.am. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2632-3778>

** **Սաթենիկ Մկրտչյան** – ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի մասնագետ

Сатеник Мкртчян – Соискатель кафедры уголовного права ЕГУ, специалист юридической клиники ЕГУ

Satenik Mkrtchyan – PhD student at the Chair of Criminal Law of YSU, Specialist of the YSU Legal Clinic

Էլ. փոստ՝ satenmkrtchyan@ysu.am. ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5690-2974>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 11.07.2025

Գրախոսվել է՝ 07.01.2026

Հաստատվել է՝ 13.01.2026

© The Author(s) 2026

գործիք, այլև որպես հասարակական ներգրավվածություն խթանող և իրավագիտակցություն ձևավորող արդյունավետ հարթակ, որը միտված է իրավական պետության ամրապնդմանը և քաղաքացիական պատասխանատվության խորացմանը:

Բանալի բառեր – *իրավագիտակցություն, այլընտրանքային կրթություն, իրավաբանական կլինիկա, «Իրավունք բոլորի համար», իրավական կրթություն, կրթական մեթոդաբանություն, իրավական իրազեկում, կրթության համակարգ, սոցիալական ներգրավվածություն, իրավունքի մատչելիություն, հանրային իրազեկում*

Ներածություն

Հասարակության բնականոն զարգացման կարևորագույն շարժիչներից մեկը կրթությունն է: Հարյուրամյակներ շարունակ աշխարհում կրթական գործընթացը կազմակերպվել է հստակ սահմանված նորմատիվներով, սահմանափակ և կոնկրետ ձևաչափերով և, որ ամենախնդրահարույցն է, հասարակության ընտրյալ անդամների ընդգրկմամբ (ազնվականներ, տղամարդիկ և այլք): Հանրության լայն շերտերի կրթական մակարդակի զարգացման դրսևորումներ սկսեցին երևան գալ քսաներորդ դարի երկրորդ կեսին՝ նորմավորված կրթական ծրագրերից անցնելով այլընտրանքային կրթական ծրագրերի:

Արդի աշխարհում այլընտրանքային կրթությունը ուղղված է հասարակության լայն և բազմազան խմբերի, այդ թվում՝ երիտասարդների, տարեցների, կանանց և այլ թիրախային խմբերի կրթական մակարդակի բարձրացմանը: Ընդ որում՝ այլընտրանքային կրթական ծրագրերը ներառում են դասավանդման թե՛ ավանդական, թե՛ նորարարական մեթոդներ: Այս ամենին զուգահեռ՝ ժամանակակից հասարակության մարտահրավերներից է շարունակում մնալ հանրության տարբեր, հատկապես թիրախային խմբերի իրավագիտակցության բարձրացումը: Սոցիալական տարբեր խմբերի ցածր իրավագիտակցությունը կարող է խնդրահարույց լինել ցանկացած երկրում՝ անկախ սոցիալական կամ տնտեսական պայմաններից: Առողջ և ինքնաբավ հասարակության գրավականներից մեկը բարձր իրավագիտակցությունն է, որը ենթադրում է բնական իրավունքի, մշտական բնակության վայր հանդիսացող պետության իրավական և արդարադատության համակարգերի, առօրյա կյանքում անհրաժեշտ օրենսդրական կարգավորումների վերաբերյալ նվազագույն տեղեկատվության տիրապետում և օգտագործում: «Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը հասարակության զարգացման վերը շարադրված երկու բաղադրիչների (այլընտրանքային կրթություն և իրավագիտակցություն) մեկտեղումը ապահովող գործիքներից մեկն է քսանմեկերորդ դարում:

Մույն հոդվածում քննարկվում են այլընտրանքային կրթության և «Իրավունք բոլորի համար» կլինիկական ծրագրի պատմական զարգացման, նշանակության ու գործածության սկզբունքներին և վերջինների միջոցով հասարակության իրավագիտակցության բարձրացմանն առնչվող հարցեր:

Այլընտրանքային կրթության և «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի զարգացման պատմությունը, էությունը, նպատակներն ու ազդեցությունը

Համաշխարհային կրթական ճգնաժամի մասին բուռն քննարկումները թափ հավաքեցին քսաներորդ դարակեսին: Համարվում է՝ թեմայի վերաբերյալ որոշիչ քննարկում տեղի ունեցավ 1967 թվականին Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Ուիլիամսբուրգ քաղաքում, որտեղ կայացած միջազգային կոնֆերանսի ընթացքում մի շարք գաղափարներ հնչեցին կրթական ճգնաժամի, դրա պատճառների, ինչպես նաև կանխարգելման եղանակների վերաբերյալ: Հենց այդ ժամանակ ձևավորվեց ելակետային կարծիք, որ ֆորմալ և նորմավորված կրթության համակարգերը շատ «դանդաղ են», դժվարությամբ են հարմարվում աշխարհի փոփոխություններին և հասարակությանը համընթաց չեն զարգանում: Այստեղից էլ ծնվեց այլընտրանքային կամ ոչ ֆորմալ կրթության գաղափարը¹:

Այսպիսով, այլընտրանքային կամ ոչ ֆորմալ կրթությունը կարելի է բնորոշել հետևյալ ընդհանրական հասկացությամբ. *կրթական պահանջմունքների բավարարմանը միտված ցանկացած կազմակերպված գործունեություն, որը դուրս է ավանդական կրթական համակարգերի ստանդարտներից, կարող է իրագործվել և՛ առանձին ծրագրերի տեսքով, և՛ որպես որոշակի կայուն կրթական համակարգի բաղադրիչ, ուղղված է հասարակության տարբեր խմբերի կրթական մակարդակի համաչափ զարգացմանը:*

Կրթական պահանջմունքները, իհարկե, բազմաշերտ են, և դրանց մի մասն են կազմում իրավունքի, օրենսդրության, արդարադատության համակարգի և իրավական այլ ընդգրկուն ինստիտուտների վերաբերյալ գիտելիքներ ձեռք բերելու կարիքները:

Վերոնշյալ կարիքների բավարարման բազմաթիվ մեթոդներ և ձևաչափեր կարելի է թվարկել, բայց հատկապես ուշագրավ է հայերեն թարգմանությամբ, այսպես կոչված, «Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը: Այս ծրագրի իրականացման գաղափարը ծնունդ է առել Ջորջթաունի համալսարանում: Համալսարանի Իրավաբանական կենտրոնի (ֆակուլտետի) մի քանի ուսանողներ 1972 թվականին փորձարարական կրթական ծրագիր են մշակում, որն առաջին անգամ ներդրվում է Կոլումբիայի ավագ դպրոցի աշակերտներին իրավունքի և իրավական համակարգի վերաբերյալ գիտելիքներ փոխանցելու նպատակով: Դասընթացը այնքան պրակտիկ և մատչելի է լինում, որ աշակերտներն այն անվանում են «Street Law»՝ «Փողոցային իրավունք»²: Հետագայում «Street Law» ծրագիրը, դուրս գալով ԱՄՆ սահմաններից, տարածվում է

¹ St' u Coombs P. (1968) The World Educational Crisis, New York, Oxford University Press: Fordham, P.E. (1993) "Informal, non-formal and formal education programmes" in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2, London: YMCA George Williams College:

² <https://streetlaw.org/who-we-are/about/history/>:

աշխարհում և սկսում է լայնորեն կիրառվել հատկապես իրավաբանական կլինիկաների կողմից: Ծրագրի հիմնական հայեցակարգը դրսևորվում է իրավագիտություն ուսումնասիրող ուսանողների կողմից ավագ դպրոցների աշակերտների և/կամ համայնքային այլ թիրախային խմբերի համար իրավական տարատեսակ թեմաներով դասընթացներ և իրենց իրավունքների, պետական ու իրավական կարգի, մարդու իրավունքների և այլնի վերաբերյալ իրազեկումներ կազմակերպելով: Այսպիսով, «Street law» ծրագրերը ուղղված են իրավունքի հետ կապված կրթության իրականացմանը (Law Related Education (LRE))³: LRE-ն տերմին է, որով նկարագրվում է ոչ իրավաբան ուսանողների իրավական կրթությունը⁴: Պահպանելով ծրագրի էությունը՝ իրականացման մոդելները իրավագիտություն դասավանդող տարբեր կառույցներում կարող են տարբեր լինել: «Street law» ծրագիրը կարող է իրականացվել կամավորության հիմունքներով և ղեկավարվել ամբողջությամբ այն իրականացնող ուսանողների կողմից, ովքեր պարբերաբար անցկացնում են իրավաբանական սեմինարներ տարբեր լսարանների համար⁵: Մեկ այլ մոդելի դեպքում ծրագրի իրականացման աշխատանքներին ներգրավված ուսանողներին շնորհվում են ակադեմիական կրեդիտներ⁶: Որոշ կլինիկաների դեպքում ծրագիրը գտնվում է իրավագիտության ֆակուլտետի դասախոսի մասնակի կամ ամբողջական վերահսկողության ներքո⁷:

Ծրագրի բառացի թարգմանությունը գործածելու փոխարեն դրա էությունը լավագույնս ընդգծելու համար տարբեր երկրներում այն ստացել է տարբեր անվանումներ՝ հաշվի առնելով տվյալ երկրի լեզվամտածողության առանձնահատկությունները (հայերենում՝ «Իրավունք բոլորի համար», ռուսերենում՝ «Право на каждый день», և այլն):

Առանձնահատուկ ուշադրություն ենք ուզում հրավիրել նմանատիպ ծրագիր իրականացնելու գաղափարի առաջացման թվագրությանը: Ակնհայտ է, որ «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի ձևաչափով իրավական կրթությունը հասանելի դարձնելը կրթության ճգնաժամից ազատվելու և այլընտրանքային կրթական ծրագրերի զարգացման զարթոնքի դրսևորումներից մեկն է:

Ավելի լավ պատկերացնելու համար քննարկենք այլընտրանքային կրթական ծրագրերի իրականացման ընթացքում կիրառվող առանձնահատուկ գործիքները և/կամ մեթոդները:

³ St' u Georgetown University Law Center. Clinical Graduate Fellowship Opportunities In Teaching And Advocacy (1996):

⁴ St' u **Mark C. Alexander**, Law-Related Education: Hope for Today's Students, 20 OHIO N.U.L. Rev. 57, 57 (1993):

⁵ St' u Directory of Registered Law School-Based Street Law Programs, StreEt L., https://streetlaw.org/en/Page/858/Directory_of_Registered_Law_SchoolBased_Street_%20Law_Programs

⁶ St' u Steps for Starting a Program, Street L., <http://www.streetlaw.org/en/ProgramStart>

⁷ St' u Starting a Street Law Program, Street L., http://www.streetlaw.org/en/Page/22/Starting_a_Street_Law_Program

Այսպես, այլընտրանքային և ավանդական, ստանդարտացված կրթական ծրագրերն ունեն հետևյալ հիմնական տարբերակիչ հատկանիշները.

1. ինտերակտիվություն. ունկնդիրների առավելագույն ներգրավվածություն դասապրոցեսին՝ քննարկումների, բանավեճերի, խաղերի միջոցով,

2. կենտրոնացում փաստական կոնկրետ խնդրի և գործնականում դրա հնարավոր լուծումների վրա,

3. թիմային աշխատանքները, որոնք ավանդական կրթության ծրագրերի շրջանակներում հաճախ կազմակերպելը սովորաբար հնարավոր չի լինում,

4. տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառումը դասապրոցեսը կազմակերպելու համար, ինչպես նաև դրանցից օգտվելու հմտությունների փոխանցումը⁸:

Վերոնշյալ թվարկմամբ փորձել ենք հնարավորության սահմաններում համընդգրկուն ներկայացնել այն կրթական հեղափոխությունը, որի սկիզբը դրեց այլընտրանքային կրթությունը: Անշուշտ, այս բոլոր մեթոդները գործածվում են նաև «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի շրջանակներում շահառուների համար դասընթացներ վարելիս, որի ազդեցության վերաբերյալ ավելի մանրամասն կխոսվի ստորև, սակայն ներկայացվող հարցի համատեքստում կարևոր ենք համարում քննարկել այս ծրագրի ևս մեկ առանձնահատկություն:

«Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը յուրահատուկ է նաև այն բանի շնորհիվ, որ այլընտրանքային կրթական ծրագիր է համարվում ոչ միայն ծրագրի շահառուների, այլև ծրագիրն իրականացնողների համար: Արդեն խոսեցինք այն մասին, որ այս ծրագիրը կիրառվում է հիմնականում իրավաբանական կլինիկաների կողմից, իսկ կլինիկաները բարձրագույն իրավաբանական կրթություն տվող կառույցների ներսում գործող ստորաբաժանումներ են, որոնց գործունեությունն ունի երկու հիմնական բաղադրիչ՝ կրթական և սոցիալական, և սրանցից առաջինը հավաստում է, որ ծրագրի իրականացման շրջանակներում ապագա իրավաբանները գտնվում են ուսումնառության պրոցեսում: Սույն հոդվածի մեջ կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում առանձնացրել ենք այն նույնանման նպատակները, որոնք հետապնդում են իրավաբանական կլինիկաները «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի՝ որպես այլընտրանքային կրթական մեթոդի գործածմամբ.

- պատրաստել ելույթներ,
- հանրության առաջ ելույթ ունենալ,
- բարելավել բանավոր խոսքը,
- պարզ և մատչելի ներկայացնել իրավական կարգավորումները ունկնդիրներին,
- խորացնել գիտելիքները իրավունքի տարբեր ճյուղային ոլորտներում,
- փնտրել, հավաքել, ֆիլտրել անհրաժեշտ ինֆորմացիան,

⁸ Sté u UNESCO-Non-Formal Education: A Conceptual Exploration, OECD-The Definition and Selection of Competencies (DeSeCo), <https://www.hmhco.com/>

- վեր հանել ոլորտային խնդիրներ և գտնել լուծման հնարավոր ուղիներ,
- գրագետ փոխանցել ստացած գիտելիքները,
- լինել կրեատիվ:

Վերը թվարկված բոլոր այս հմտությունները, ըստ էության, միտված են մրցունակ իրավաբաններ կրթելուն:

Ինչպես նշվեց, իհարկե, «Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը այլընտրանքային կրթության տեսակ է նաև ծրագրի շահառուների համար:

Այսպես, փորձենք հասկանալ, թե ինչպիսի ազդեցություն է ունենում այն ծրագրի ոչ իրավաբան ունկնդիրների հատկապես իրավական գիտակցության զարգացման հարցում: Անհատի կամ հասարակության իրավագիտակցության ձևավորման վրա ազդող մի շարք գործոններ կան, որոնք կարելի է բաժանել մի քանի հիմնական խմբերի՝ հոգեբանական, սոցիալական, իրավական, կրթական և մշակութային:

Այս գործոնների ներքո կարող ենք հասկանալ դաստիարակությունը ընտանիքում և ընտանիքից դուրս, ընտանիքում սերմանվող արժեքները և վերաբերմունքը այլոց իրավունքների և իրավական համակարգի նկատմամբ, կրթությունը դպրոցներում, բուհերում, միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում և այլն, ինչպես նաև՝ այլընտրանքային կրթական ծրագրերի միջոցով իրավական գործող կարգավորումների վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիությունը, իրավաբանական օգնության մատչելիությունը, սոցիալական ցանցերի ազդեցությունը, ազգային ավանդույթները արժեհամակարգը, իրավունքի վերաբերյալ պատմական ընկալումները և այլն⁹:

Ինչպիսի⁹ խնդիրներ է լուծում «Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը հասարակության համար.

1. փոխանցում է գիտելիքներ իրավական համակարգի, օրենսդրության, որոշակի սոցիալական խմբի առնչվող իրավակարգավորումների վերաբերյալ,

2. հասանելի է դարձնում իրավական նորմերի և ակտերի մեկնաբանումը՝ այդպիսով ապահովելով իրավունքի մատչելիությունը հասարակության տարբեր խմբերի համար,

3. նպաստում է հանցավորության դեմ պայքարին հատկապես անչափա-հասների շրջանում՝ սերմանելով դրական վերաբերմունք իրավական համակարգի նկատմամբ,

4. նպաստում է քաղաքացիների կողմից թույլ տրվող իրավախախտումների թվի նվազեցմանը՝ հատկապես հաշվի առնելով, որ շատ դեպքերում այդպիսիք տեղի են ունենում տարբեր սոցիալական խմբերի շրջանում վերաբերելի տեղեկատվության բացի կամ բացակայության հետևանքով,

⁹ St' u Sociology of legal consciousness and hegemony: Patricia Ewick, Susan Silbey, **Малько А. В.** Теория государства и права. М., Проспект, 2025, **Վաղարշյան Ա.**, Պետության և իրավունքի տեսություն, Եր., 2011 և այլն:

5. բարձրացնում է հետաքրքրությունը իրավունքի նկատմամբ, ինչը կարող է հետագա մասնագիտական կողմնորոշման հիմք դառնալ ունկնդրի համար՝ վերջինի իրավագիտակցության մակարդակը բարձրացնելով առօրեականից մասնագիտականի:

Նշված խնդիրների իրականացումը, անշուշտ, չի կարող ունենալ ակնթարթային դրսևորում: Հասարակության իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացումը երկարատև գործընթաց է: Ավելին՝ «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի շրջանակներում իրականացվող դասընթացները կարող են ազդել ոչ թե ամբողջ խմբի, այլ լսարանում գտնվող որոշակի անձանց իրավագիտակցության վրա՝ ձևավորելով վերջիններիս անհատական իրավագիտակցությունը:

Հասարակական իրավագիտակցությունը առավել լայն հասկացություն է, քան անհատական իրավագիտակցությունը: Մակայն հասարակական իրավագիտակցությունը զարգանում է առանձին անհատի իրավագիտակցության միջոցով¹⁰:

Հարկ է նշել, որ ծրագրի շահառուների թիվը սահմանափակված չէ որևէ սոցիալական խմբի ներկայացուցիչներով, սակայն արդի պրակտիկան, հատկապես Հայաստանում, զարգացել է այն ուղղությամբ, որ քննարկվող ծրագրի շահառուներ, որպես կանոն, դառնում են դպրոցահասակները, ինչը հասարակության իրավագիտակցության ձևավորման և զարգացման համատեքստում կարևոր նշանակություն ունի: Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի իրավաբանական կլինիկայի օրինակով կարող ենք փաստել, որ մինչբուհական ուսումնական հաստատությունները տարեցտարի ավելի են արժևորում «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի համատեքստում կառուցվող բուհ-դպրոց համագործակցությունը, որի առնչությամբ ստորև ներկայացված են որոշ տվյալներ:

- 2020-21 ուսումնական տարի՝ 17 այցելություն,
- 2021-22 ուսումնական տարի՝ 26 այցելություն,
- 2022-23 ուսումնական տարի՝ 30 այցելություն,
- 2023-24 ուսումնական տարի՝ 20 այցելություն,
- 2024-25 ուսումնական տարի՝ 32 այցելություն:

Իրավաբանական կլինիկայի ուսանողները ներկայացնում են իրավական թեմաներով դասախոսություններ և՛ մալրաքաղաքի, և՛ ՀՀ մարզերի դպրոցներում: Առանձին դեպքերում դասախոսությունները ներկայացվում են իրավագիտության ֆակուլտետում կազմակերպվող իրազեկման այցերի ընթացքում: Այսպիսով, ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկան միջին հաշվով իրականացնում է

¹⁰ Տե՛ս Վաղարշյան Ա., Պետության և իրավունքի տեսություն, էջեր 230-231:

տարեկան մոտ 25 այցելություն «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի շրջանակներում: Հարկ է նշել, որ մեկ այցելության ընթացքում կարող են իրականացվել մեկից ավելի իրավական թեմաներով դասընթացներ¹¹:

Եզրակացություն

Ժամանակակից պետության կայունության և զարգացման անկյունաքարերից է իրավագիտակցությամբ հագեցած, իրավական արժեքներն ընկալող և դրանք գործնականում կիրառելու ունակ հասարակության ձևավորումը: Իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացումը, մի կողմից, քաղաքացուն հնարավորություն է տալիս արդյունավետ իրացնելու իր իրավունքներն ու ազատությունները, իսկ մյուս կողմից՝ ամրապնդում է իրավական պետության հիմքերը՝ խթանելով իրավունքի գերակայության իրական կիրարկումը:

Սույն աշխատանքի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ «Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը, հանդես գալով որպես այլընտրանքային կրթության յուրահատուկ տեսակ, հաջողությամբ լուծում է միաժամանակ կրթական և հասարակական մի շարք խնդիրներ: Այդ ծրագիրը ոչ միայն հնարավորություն է ընձեռում իրավաբանական կրթություն ստացող երիտասարդներին՝ խորացնելու իրենց տեսական գիտելիքները և ձևավորելու գործնական հմտություններ, այլև նպաստում է հասարակության տարբեր խմբերի, մասնավորապես՝ դպրոցահասակ երեխաների իրավական իրազեկվածության բարձրացմանը:

Իրավաբանական կլինիկաների միջոցով իրականացվող դասընթացները՝ հիմնված ինտերակտիվ մեթոդաբանության, հասկանալի լեզվով մատուցման և թեմատիկ մոտեցման վրա, դրական ազդեցություն են ունենում ունկնդիրների իրավական մտածողության և իրավունքի նկատմամբ գիտակցված վերաբերմունքի ձևավորման վրա: Կարևոր է ընդգծել, որ ծրագիրն ընդգրկում է ինչպես իրավունքի բովանդակային բանախոսություններ, այնպես էլ իրավական արժեքների՝ արդարության, հավասարության, իրավունքի առջև պատասխանատվության կարևորության ընկալում:

Միաժամանակ, պետք է արձանագրել, որ հասարակության իրավագիտակցության բարձրացման գործընթացը շարունակական և փուլային բնույթ ունի: Այդ գործընթացում «Իրավունք բոլորի համար» ծրագրի դերն անուրանալի է, քանի որ այն կարող է դառնալ երկարաժամկետ և կայուն ներգործող միջոց իրավունքի հանրահռչակման և իրավունքի մատչելիության ապահովման տեսանկյունից:

Այսպիսով, «Իրավունք բոլորի համար» ծրագիրը պետք է դիտարկել ոչ միայն որպես իրավական կրթության այլընտրանքային մոդել, այլև որպես հա-

¹¹ Տվյալները վերցված են ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի իրավաբանական կլինիկայի նախորդ հինգ տարիների տարեկան հաշվետվություններից:

սարակության իրավաբանական մշակույթի ձևավորման և ամրապնդման կա-
յուն միջոց: Այդպիսի ծրագրերի լայն կիրառումը կարող է էականորեն նպաս-
տել իրավագիտակցության բարձր մակարդակ ունեցող հասարակության
ձևավորմանը, որն էլ իր հերթին ժողովրդավարական և իրավական պետությ-
ան անքակտելի բաղադրիչ է:

КНАРИК ВАРДАНЯН, САТЕНИК МКРТЧЯН – Программа «право на каждый день» как вид альтернативного образования и средство повышения правосознания общества. – В данной статье рассматриваются значение и ценность программы «Право для всех» как альтернативного формата юридического образования и эффективного средства повышения правосознания населения. Автор анализирует исторический путь становления альтернативного образования, его особенности и методы применения, подчеркивая их сочетание с моделью юридического клинического образования.

В статье подробно рассматривается двойное воздействие программы: с одной стороны, она предоставляет студентам площадку для развития практических навыков, а с другой – способствует повышению правосознания в социальных группах, не имеющих профессионального юридического образования.

Параллельно с теоретическими обоснованиями представлены и практические наблю-
дения, на основе которых автор приходит к выводу, что программа «Право для всех»
выступает не только как инновационный образовательный инструмент, но и как
эффективная платформа для повышения общественной активности и формирования
правосознания, направленная на укрепление верховенства права и углубление
гражданской ответственности.

Ключевые слова: Правосознание, альтернативное образование, юридическая клиника, "Право на каждый день", юридическое образование, методика обучения, правосознание, система образования, социальная инклюзия, доступность права, информированность общественности

KNARIK VARDANYAN, SATENIK MKRTCHYAN – The Street Law Program as a Type of Alternative Education and a Means of Raising Legal Awareness in Society. – This article explores the Street Law program implemented by the Legal Clinic as a compelling model of alternative legal education and an effective instrument for raising public legal awareness. It delves into the origins and development of non-formal education, shedding light on its unique characteristics and the methods of its application—particularly within the framework of clinical legal education.

Special attention is given to the dual educational effect of the program: on one hand, it equips law students with hands-on, practice-oriented training, and on the other, it helps enhance legal literacy among diverse social groups that may lack access to formal legal education.

Grounded in both theoretical insights and practical experiences, the article argues that Street Law serves not merely as an innovative pedagogical tool, but also as a powerful vehicle for advancing the rule of law, nurturing civic engagement, and cultivating a legally informed society.

Key words: Legal consciousness, non-formal education, alternative education, legal clinic, "Street Law", legal education, educational methodology, legal awareness, education system, social inclusion, access to law, public awareness.

References

- Coombs P. (1968) The World Educational Crisis, New York, Oxford University Press:
- Directory of Registered Law School-Based Street Law Programs, Street L.,
https://streetlaw.org/en/Page/858/Directory_of_Registered_Law_SchoolBased_Street_%20Law_Programs
- Fordham, P.E. (1993) "Informal, non-formal and formal education programmes" in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2, London: YMCA George Williams College.
- Georgetown University Law Center. Clinical Graduate Fellowship Opportunities in Teaching and Advocacy (1996)
<https://streetlaw.org/who-we-are/about/history/>:
- Mark C. Alexander, Law-Related Education: Hope for Today's Students, 20 OHIO N.U.L. Rev. 57, 57 (1993)
- Patricia Ewick, Susan Silbey, "Sociology of legal consciousness and hegemony"
 Starting a Street Law Program, Street L., http://www.streetlaw.org/en/Page/22/Starting_a_Street_Law_Program
- Steps for Starting a Program, Street L., <http://www.streetlaw.org/en/ProgramStart>
- UNESCO-Non-Formal Education: A Conceptual Exploration, OECD-The Definition and Selection of Competencies (DeSeCo), <https://www.hmhco.com/>
- Vagarshyan A., Petutyun ev iravunqi tesutyun, Yer., 2011.
- Малько А. В. Теория государства и права. М., Проспект, 2025.